

У лабірынтах мастацтва

НЕ ТОЙ МАЛЕВІЧ

Памяці беларускага мастака-графіка

З жывапіснага партрэта мастака Мікалая Гусева на нас глядзіць мужчына сярэдніх гадоў арыгінальнай знешнасці: вельмі коратка стрыжаны па модзе 1930-х гадоў, з пранізлівым уважлівым позіркам. Ёсць у гэтым партрэце нешта трагічнае, адчуваецца складаны цікавы лёс, які так і застаецца нам невядомым. Твар значны, інтэлігентны, па якім не разумееш, хто перад намі — інжынер, навуковец ці пісьменнік. Партрэт быў напісаны пасля вайны па фотаздымку 1939 года.

Мікалай Гусев. Мікалай Малевіч. 1942 год.

Ваенныя гады цалкам знішчылі іх творчую спадчыну. Мастакі вельмі паважалі Мікалая Малевіча: праз 15 гадоў пасля яго трагічнай гібель яго сябар жывапісец Вялянцін Ціхановіч напісаў у памяць аб ім невядома (усяго толькі сем старонак) кніжачку, а хуточны нават буклет, у якім змяшчаецца тая нештаматкая інфармацыя, якая яму была вядома.

Хочацца ў юбілейны год 80-годдзя вышываючы Беларусі аддаць даніну памяці мастаку, які загінуў у гады вайны, раскажаць пра яго жыццё і творчасць.

Мастак-інструктар

Выпадак збывае мяне з нашчадка майстра — унукам мастака, Уладзіслава Малевіча, у сям'і якога захаваўся і пасмяротны партрэт мастака, некалькі яго сямейных фатаграфіяў 1920—1930-х гадоў. Невядомы Малевіч нарэшце стаў здавацца рысы рэальнага чалавека. Як добра, што людзі таго часу мелі звычай падпісваць фотаздымкі!

Падпісы на абароце некалькіх фотаздымкаў 1920-х гадоў дапамагаюць зразумець канву жыццёвага шляху. З іх вынікае, што Малевіч некалькі гадоў служыў у арміі, а канкрэтна ў 2-й Беларускай дывізіі. Дывізія прайшла з баімі ад Петраграда да Польшчы і практычна дайшла да Варшавы, пасля чаго размясцілася на тэрыторыі Беларусі, неспа пагранічную службу пад Мінскам. У 1923-м годзе Малевіч служыў у аўтаатрадзе дывізіі.

У сярэдзіне дваццатых гадоў Малевіч, верагодна, дэмабілізаваўся. Вельмі цікавая фатаграфія сясарна курсаві Паўлюка Труса аддзела пры акцыянерным таварыстве

«Устаноўка». У Цэнтральным інстытуце працы ў Маскве былі створаны курсы, на якіх рыхтавалі інструктары па сясарна-каваларскай, аўтамабільнай, станочнай, мантажнай і іншых справах. «Устаноўка» праводзіла падрыхтоўку кадрў рабочых спецыяльнасцяў для тэкстыльнай, будаўнічай, металаапрацоўчай прамысловасці: кіроўцаў аўтамабіляў, лётчыкаў і г. д. за паўгода, у той час як у ФЗУ яны навучаліся тры-чатыры гады.

Малевіч, трэба меркаваць, неяк быў звязаны з гэтым акцыянерным таварыствам, або сам праходзіў навучанне, ці быў яго інструктарам да 1938 года, да закрыцця Таварыства.

Карыкатуры, на якія не крыўдавалі

Невядома пакуль і дзе вучыўся мастацтва гэты чалавек. Пра гэта няма аніякіх звестак, што прымушае меркаваць, што ён таленавіты самародак, які асвоіў навуку малювання самастойна або ў нейкай мастацкай студыі, якіх у Мінску было ў тую гаду мноства.

Але прафесіяналізм яго быў бачны адразу. Яго прынялі на работу ў маладзёжную газету «Чырвоная змена», заснаваную ў 1921 годзе, дзе ён прапрацаваў практычна да канца 1930-х гадоў, афармляючы дзіцячыя кнігі, частка з якіх ацалела і захоўваецца ў Нацыянальнай бібліятэцы ў колькасці аднаго-двух экзэмпляраў кожная. Працаваў у часопісе «Беларускі піянер». З яго ілюстрацыямі выходзілі творы Міхаса Лынькова, Змітрака Бядулі, Кузьмы Чорнага.

Рэдакцыя і бухгалтэрыя дзіцячых газет размяшчалася на вул. Камсамольскай у Мінску. Там усе і сустракаліся, там віравала жыццё маладзёжных пісьменнікаў і мастакоў. Тады ў Мінску было больш чым 40 мастакоў-графікаў, як паказвае каталог 1934 года першай выставы графічных мастацтваў. Праўда, і выданняў, газет, часопісаў было няма.

Першую сваю кнігу Малевіч аформіў у 1928 годзе — «Першы дзень у дзіцячым садку». Дзіцячыя садкі тады былі ў навінку, але давалі магчымасць жанчыне працаваць на вытворчасці і актыўна прапагандавалася.

Мікалай Малевіч жыў мастацтвам у сваім асабістым, прыдуманым свеце. Толькі адзін штрых да яго характару.

Унук мастака запамінуў аповед сваёй цётчкі пра тое, як Малевіч выкідаў смечце на памойніцу. Падышоўшы да яе,

ён мог зачытацца газетай са смечцевага вядра і стаяць там на працягу паўгадзіны, пакуль яго не схамянуцца жонка і дзеці. Старыя фатаграфіі паказваюць дружную, відавочна вельмі шчасліваю сям'ю мінскай інтэлігенцыі, якая была знаёмая з вельмі шырокім пісьменніцкім колам таго часу: з Якубам Коласам, Міхасём Лыньковым, Янкам Маўрам, Алесем Якімовічам, Кузьмой Чорным — тымі пісьменнікамі, творы якіх Малевіч ілюстраван у 1930-я гады.

Аб тым, што адносіны былі сяброўскія, неформальныя, сведчыць і наяўнасць сяброўскіх шаржаў, якіх мастак рабіў на сваіх сяброў-пісьменнікаў. Гэтыя шаржы апублікаваны ў часопісах з вершамі пэста Анатолія Дзеркача. Яны паказваюць, што мастак цудоўна валодаў жанрам карыкатуры: выкарыстоўваючы гратэск, тонкія контурныя маляванні, мог выдатна зліваць твару сваіх мадэляў, а галоўнае, схопіць і падкрэсліць нейкі рыс партрэтага падабенства, якія былі не крыўдныя самім мадэлям. Фантазія і пачуццё гумару ў яго былі бездкорна.

Мікалай Малевіч. Сяброўскі шарж на мастака Генадзе Змудзінскага.

Сучаснікам таксама запамініліся восем пано-плакатаў-карыкатур «Падпал рэйхстага Ван дэр Любэ», якія дэманстравалі на драўляных шытах у гарадскім скверы каля тэатра БДТ — цяперашняга тэатра імя Янкі Купалы — у 1933 годзе. Каля іх заўсёды таўкліся людзі. На жаль, ніхто іх

не сфатаграфавалі (або фатаграфіі проста не знойдзеныя), а эскізы да іх не захава-ліся.

Тарас у «кучаравай» манеры

Стыль Малевіча разнастайны, але асабліва выявіўся ў кнізе «Канёк-Гарбунок» Пятра Яршова, што выйшла ў 1935 годзе, да якой ён зрабіў 12 рэпрадукцый у колеры. Гэта падрабязнае апавяданне ў карцінках — цэлая гісторыя, намалёваная вельмі ўпэўненай рукой, з мноствам дэталей, пацешных бытавых дробязяў каццюмаў і прылад, з ваданнем справы. Але галоўнае — надзвычай складаная, разнастайная пабудова кампазіцыі, культура аркуша, што ў той час не так часта сустракалася ў беларускай дзіцячай кнізе. Нездарма Малевіча лічылі самым таленавітым мастаком-ілюстратарам дзіцячай кнігі.

Вось што пісаў пра яго ў 1940 годзе калега па выдавецтве графік Давід Генін: «Яго працы багатыя казанчай выдумкай і гумарам, яны яркія і цікавыя ў колеры, пераканаўчыя і даходлівыя па малюнку. У яго ілюстрацыях да «Канька-Гарбунка» Яршова шмат сапраўднага народнага гумару, здэкі з цара і яго чэлядзі, сімпатый да Іванкі, народнага героя. Таксама цікавая яго ілюстрацыя да казкі Герасімовіча «Верабейчык», выкананая тушшу прыям і сепіям. Усе гэтыя мошкі, казюлькі, жучкі пераканаўчыя. Верыш, што так вольна можа былых вясці гэту мудрагелістую каляску, якую цягнуць казюлькі. Кожная дэталю працуе, яны дапамагаюць казанчанаму гумару аўтара, напрыклад паказальнікі на дарогах з надпісамі «туды» і «сюды» і іншае. Ілюстрацыя Малевіча набліжаецца да найлепшых узораў афармлення дзіцячай кнігі».

У 1936 годзе выйшла кніга Міхаса Лынькова «Пра смелага вяжучу Мішку і яго смельчак таварышаў», якая паказвае, што дыялагон прыемай у Малевіча быў вельмі шырокі, ён бліскуча валодаў і каляровай плямай, і контурным штрыхам. Не менш цікава ён малюе і сцэнічны сучаснага яму жыцця.

У 1939 годзе Беларускае дзяржаўнае выдавецтва надрукавала кніжку «Тарас на Парнасе» з малюнкамі Мікалая Малевіча. Ілюстрацыі не каляровыя, а стылізаваныя ў духу графікі пачатку XIX стагоддзя, у сваё-асаблівай старажытнай «кучаравай» манеры. Так у БССР адзначылі 50-годдзе з дня выхаду ў свет народнай пазмы (тады аўтар гэтай пазмы-бурлеска Канстанцін

Верацін быў яшчэ невядомы), першым ілюстратарам якой у рэспубліцы стаў Мікалай Малевіч.

Талант Малевіча — дзіцячага ілюстратара быў адзначаны сучаснікамі: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва выбрала менавіта яго ілюстратры да казак Пушкіна на вельмі прэстыжную выставу, прысвечаную Дэкадзе беларускага мастацтва ў Маскве 1940 года.

Малевіч чамусьці практычна не выстаўляў сваіх твораў. Імя яго не было на спіску. Але перадаваўся пакаленне беларускіх дзяцей было выхавана на ілюстрацыях у тым ліку і Малевіча.

Гібель падчас паратунку таварышаў

Адмысловае старонка жыцця мастака — ваенныя гады. Верагодна, што яго сям'я, жонка з дзецьмі, 4-гадовым Юрыем і 2-гадовай Людмілай, не паспела выйсці з палацачага Мінска.

У войска мастак быў прызваны, мяркуючы па картцы чырвонаармейца, летам 1944 года разам з мужам сваёй сястры Галіны, якая працавала ў мастацкім цэку Опера-нага тэатра. Служыў у 363-м стралковым палку кулямётчыкам.

Надоўга яму прыйшлося паваяваць: ужо праз тры месяцы, 23 кастрычніка 1944 года, ён быў забіты пад Беластокам каля вёскі Вялікія Вронкі.

Паводле расказаў аднапалчан, Мікалай Малевіч выносіў з бліндажа аднаго за другім трох параненых таварышаў, калі папоўз за чацвёртым, іх накрыў снарад. Яму было толькі 46 гадоў.

Такая жыццёвая гісторыя стаіць за адзіным арыгінальным творам загінулага мастака-ваіна. Хто ведае, можа, калісьці дойдзе і да факсімільных выданняў найлепшых беларускіх дзіцячых кніжак 1920—1930-х гадоў? І творчасць мастака Мікалая Андрэевіча Малевіча стане зноў актуальнай.

Надзея УСАВА,
мастацтвазнаўца.

ШАВЕЦ № 1, СТВАРАЛЬНІК ВЕСНАПЛЬНІ,

альбо Штрыхі да партрэта Паўлюка Труса

6 мая споўнілася 120 гадоў з дня нараджэння незвычайнага паэта. Яго жыццё маланак шуганула і знікла, пакінуўшы вечнасці залатыя россыпы надзвычайнай чыстай і спеўнай лірыкі. Паўлюку Трусу, як Адаму Гур'явічу і Максіму Багдановічу, было адпущана ўсяго дваццаць пяць зямных гадоў. За гэты адрэзак большасць маладзёжых людзей толькі ўваходзіць-убраецца ў сілу, толькі намацавае свае жыццёвыя шляхі. А згаданыя паэты, адораныя прыроднымі талентам, змаглі ўквецціць сваю кароткую жыццёвую сцежку выдатнай паэзіяй і прозай.

«СТРЭНЬ ЖЫЦЦІ... І ВЯНОК ПРЫНЯСІ!»

Паўлюк Трус нарадзіўся 6 мая 1904 года ў слаўнай вёсцы Нізюк на Уздзеншчыне. Сям'я жыла бедна. Хату мелі невядома: чатыры з паловай метры на пяць. Старэйшы сын разам з бацькам браўся за любую працу, каб пракарміць сям'ю, бо мелі ўсяго дзве дзесяціны зямлі. Паўлюк часта наймаўся ў пастухі, хадзіў за баранова, вазіў лес на сплаў, у дванаццаць ужо мог араць, а праз пару гадоў стаў побач з бацькам у пракосе. Аднак бор, цёпляя вясновае ралля, росны пастуховы ранакі і ўсё, што та напоўняла слевамі прыроды, гадалі не селяніна, а паэта. Прышліла праца ісі ў школу, а бацька з дзедамі і суседзямі не хацелі: граматы не патрэбна касці і аракатам, бо высучыць, забяры сывы. Заступілася маці, адчула настроі сынавай душы. Паішоў Паўлюк у вясковую школу ў Нізюку і так старанна, так настойліва ўзуся за навуку, што вельмі хутка пераўзыхіў сваіх сяброў. З першага ж года вучыбо, сталі прывітаваць яго мастацкай здольнасцю, а праз нейкі час і артыста: слых быў выклічоны, і голас меў прыгожы. І толькі ў адным пакуль што нікому не прызнаваўся: неяк незаўважна для сябе сталі складацца рыфмы.

«ГЛЯНУ ПРАЗ АКЕНЦА Я НА ПРЫГУМЕНЦА...»

Бацька Паўлюка Труса, селянін Ігumenскага павета Мінскай губерні, пабраўшыся шлюбам з Ганнай Міхайлаўнай, стаў ладкаваць сваю гаспадарку на справяднай сялібе Трусаў у вёсцы Старое Сяло. Але незадолга да нараджэння іх першыцца Паўлюка з вёскай здарылася вялікая бяда. У навальніцу прыяну ударыў у адну хату, ад чаго успыхнуў пажар. Вечер панёс агонь ад хаты да хаты, і за дзве гадзіны вёскі не стала.

Паўлюк Трус.

«У 1923 годзе Трус становіцца студэнтам. Самая шчаслівая пара ў жыцці паэта была звязана з навучаннем у Белгедтэхнікуме. Менавіта ў гэты час паэзія становіцца сэнсам яго жыцця, яго дыханнем і настроем. У тэхнікуме яшчэ больш сышоўся з Глебкам і Якімовічам, пасябраваў з Пушчам, Лужанічам, Дарожным, Бандарынай і многімі іншымі вядомымі ў будучым пісьменнікамі. Студэнцкая сям'я тэхнікумаўцаў палюбіла шчырага яснавокага юнака, і ні адна імпрэза не абходзілася без яго таленавітых вынаходкаў, песень і вершаў. У Белгедтэхнікуме вучылася ў тую пару шмат паэтычнай моладзі, а таму сама па сабе ўзнікла тэхнікумаўская газета «Чырвоны прамень». Стварыў гэту газету вядомы ў студэнцкай супольнасці «Калектыў шаўцоў»: Максім Лужанін, Пятро Глебка і Паўлюк Трус. Пра побыт і сяброў псалі востра, а таму і ўзнікла патрэба хавацца пад псеўданімам. Паўлюк Трус, перабраўшы з дзесятак варыянтаў, падпісаўся аднойчы — «Шавец». Лужанін і Глебка мянушка ўпадабала, а таму праз некаторы час кожны свой доціп падпісваў — «Шавец № 1», «Шавец № 2», «Шавец № 3». Пасля хлопцы аб'ядналіся, і ўсё напісаннае паасобку выдавалі за агульнае пад псеўданімам «Калектыў шаўцоў». Паўлюк Трус кватараваў у сваёй дзядзькі Ігнаса Нісцюка — шаўца. У пакоі паэта наасупраць вузенькага ложка стаяў

сукенку, трэба было самой зарабіць, вось я і хадзіла ў ягады, назайтра несла два-тры збаночкі ва Узду, там літровы збаночкак ягад брали па 10-15 копеек. Так я сабрала грошы на сукенку, і паехалі купляць з Паўлюком. А ў мяне не хапае грошай. Паўлюк дастаў з кішэні дробязь і даклаў мне на тры метры матэрыялу», — запісала ва ўспамінах яго самая малодшая сястра Вера.

«У ЗАПАТЫ ПРАСТОР...»

Яшчэ ва Уздзенскім вышэйша-пачатковым вучылішчы блізкамі сябрамі Паўлюка Труса сталі Пятро Глебка і Алесь Якімовіч. Іх яднала любоў да паэтычнага радка, прыцягальнасць яго чароўнай сілы. Марылі і верылі, што, скончыўшы сямгродку, абавязкова накіруюцца ў Мінск, каб вучыцца на настаўнікаў.

У 1923 годзе Трус становіцца студэнтам. Самая шчаслівая пара ў жыцці паэта была звязана з навучаннем у Белгедтэхнікуме. Менавіта ў гэты час паэзія становіцца сэнсам яго жыцця, яго дыханнем і настроем. У тэхнікуме яшчэ больш сышоўся з Глебкам і Якімовічам, пасябраваў з Пушчам, Лужанічам, Дарожным, Бандарынай і многімі іншымі вядомымі ў будучым пісьменнікамі. Студэнцкая сям'я тэхнікумаўцаў палюбіла шчырага яснавокага юнака, і ні адна імпрэза не абходзілася без яго таленавітых вынаходкаў, песень і вершаў. У Белгедтэхнікуме вучылася ў тую пару шмат паэтычнай моладзі, а таму сама па сабе ўзнікла тэхнікумаўская газета «Чырвоны прамень». Стварыў гэту газету вядомы ў студэнцкай супольнасці «Калектыў шаўцоў»: Максім Лужанін, Пятро Глебка і Паўлюк Трус. Пра побыт і сяброў псалі востра, а таму і ўзнікла патрэба хавацца пад псеўданімам. Паўлюк Трус, перабраўшы з дзесятак варыянтаў, падпісваўся аднойчы — «Шавец». Лужанін і Глебка мянушка ўпадабала, а таму праз некаторы час кожны свой доціп падпісваў — «Шавец № 1», «Шавец № 2», «Шавец № 3». Пасля хлопцы аб'ядналіся, і ўсё напісаннае паасобку выдавалі за агульнае пад псеўданімам «Калектыў шаўцоў». Паўлюк Трус кватараваў у сваёй дзядзькі Ігнаса Нісцюка — шаўца. У пакоі паэта наасупраць вузенькага ложка стаяў

сукенку, трэба было самой зарабіць, вось я і хадзіла ў ягады, назайтра несла два-тры збаночкі ва Узду, там літровы збаночкак ягад брали па 10-15 копеек. Так я сабрала грошы на сукенку, і паехалі купляць з Паўлюком. А ў мяне не хапае грошай. Паўлюк дастаў з кішэні дробязь і даклаў мне на тры метры матэрыялу», — запісала ва ўспамінах яго самая малодшая сястра Вера.

каля акна дзядзькаў шавецкі варштат. За гэты варштат прысаджаўся часамі і Паўлюк. Таму не дзіўна, што на думку прыйшла такая мянушка. Яго палуярнасць была нечуванай. Вершы Паўлюка Труса чыталіся на маладзёжных вечарынках, у літгуртках, са сцэн рабочых і сельскіх клубуў, у школьных класах і студэнцкіх аўдыторыях. У гэты ж час пазат актыўна займаецца апрацоўкай фальклорна-паэтычных матэрыялаў для кампазітараў Тэраўскага, Скалоўскага, Пукста, Любана. Сам спяваў у хоры, наладжваў пастаноўкі п'ес, выконваў у спектаклях ролі, маляваў дэкарацыі.

У СЯБРОЎСТВЕ «МАЛАДНЯКА»

У 1925 годзе Паўлюк Трус быў прыняты ў літаратурнае аб'яднанне «Маладняк». У гэтым жа годзе пазат рыхтуе і выдае ў сэрвіі «Бібліятэка «Маладняка» свой першы зборнік «Вершы». Зусім маленькі, толькі чатырнаццаць твораў, але такі чаканы, выякутаваны марамі ўсіх папярэдніх гадоў. 1925 год пазначаны актыўным удзелам Труса ў грамадскім жыцці аб'яднання. Раз на тыдзень ён наведваў паэтычную студыю, дзе слухаву лекцыі Бабарэкі, удзельнічаў у літаратурных дыскусіях, наведваў школы і рабочыя клубы.

У лістападзе 1925 года Паўлюк Трус становіцца удзельнікам першага з'езда літаратурнага аб'яднання «Маладняк». Разам з Барашкам, Якімовічам і Падабедам быў выбраны ў сакратарыят з'езда. Тут жа, на з'ездзе, Бабарэка дасць Трусам паэту самую высокую ацэнку: «Яго творчасць можна толькі параўнаць з бурнай вяснаплынню прабіваючайся з беларускіх нетраў крыніцы, якая імкліва нясецца наперад і наперад, ломячы ўсюкі перашкоды, убіраючы ў сябе ручайкі і рачулікі, якія булькочучы на мастацкіх далінах».

1926 год прынёс змены ў літаратурнае жыццё Беларусі. 26 мая група пісьменнікаў — Крапіва, Чорны, Дубоўка, Бабарэка, Глебка, Лужанін — аб'явілі аб сваім выхадзе з «Маладняка» і стварэнні новай літаратурнай арганізацыі «Узвышша». У чэрвені 1926 года падае заява аб выхадзе і Паўлюк Трус. Не абыходзілася без змагання за таленавітага пісь-

літаратурных пароды пад агульным псеўданімам Себасцяян Старобінскі, якія былі надрукаваны ў № 4 «Маладняка» за 1929 год.

«А ПЕСНЯ — У СРЭЦЫ ПАКАЛЕННЯ...»

Зіма 1929 года была для Труса вельмі цяжкай: жыллёвыя праблемы, ускладненне адносін з некаторымі сябрамі, матэрыяльныя цяжкасці. Каб праправіць становішча, уладкоўваецца на працу ў Беларускае радыёкамітэт супрацоўнікам літаратурнай рэдакцыі. У гэты перыяд ён мала піша, яшчэ радзей друкуецца. Слава новай пазмы «Дзясцят падмурак» не прынесла яму жаданага творчага задавальнення.

Пасля здачы экзаменацыйнай сесіі за першы курс летам 1929 года Паўлюк Трус, як і ў папярэднія гады, пагасціў у Нізюку, адпраўляецца ў вандравую, на гэты раз па Магілёўшчыне. У Мінск вярнуўся ў сярэднюю жніўня. Яшчэ па дарозе дамоў адчуў: штохілінна мацнеюць сімптомы нейкай хваробы. Хапіла сіл адвядзець сяброў, якія адпачывалі ў Ждановічах пад Мінскам. Адчуўшы сябе зусім кепска, пакінуў Ждановічы і пекатаю адправіўся ў горад. У бальніцу прыйшоў сам, з высокай тэмпературай. Апаведамі пра сябе нікога не патурбаваў, назваўшы прозвішча і імя, прадставіўся студэнтам. Выратаваць юнака ўрачам не ўдалося, надта позна звярнуўся за дапамогай. Прычынай быў тыф. Памёр Паўлюк Трус 30 жніўня 1929 года, калі яму было ўсяго дваццаць пяць гадоў.

«Кветкамі ўбралі тваю хату людзі, ні вяноку, ні песень ты з іх не звіваеш, і рыдаюць сёстры, падаюць на грудзі, а краіна змоўка, быццам нежывая.»

Будуць тыя кветкі складзены, як песні, бо замест палёсткаў — залатыя словы расцвітуць чароўна рана на прадвесні і не звяне цвет іх каляровы».

Гэтыя радкі з жалобнага верша Пятра Глебкі — яскрава адбітак настрою тых далёкіх дзён і шчырае вера ў жыццёвае паззі Паўлюка Труса.
Ганна ЗАПАРТЫКА.